

2005. aasta arheoloogiliste välitööde tulemused

Results of archaeological fieldwork in 2005

Reinhard JONHANSON and Martin YULIN

Archaeological excavations at Jägala Hillfort

Arheoloogilised välitööd Jägala hüüdnägil

Andres THAURI and Kristina JONHANSON

Archaeological research on Kärassa, Mätsküla and Karkla hillforts

Arheoloogilised välitööd Kärassa, Mätsküla ja Karkla hüüdnägil

Julius LÄH and Margat LÄHEMAN

New investigations at Sassi hillfort of 2005-2006 in Kõrre

Uus uuritud Põhja-Eesti hõimuhüüdnägi Kõrre loomas

Margo KORSJA, Julius LÄH, Karin TÄRRE and Ülle TAMLA

Ringwall enclosure of Laps in Pärnu linn Southern Harbours

Laps linnuseküllide arheoloogilised välitööd

Det. HANSEN

Über die Herkunft der Neolithischen Kultur

Kuigi kultuuride päritolu

Marja AAS

Excavations on the coast of Pühjäärvi and Mätsküla

Kaardjärvi lahtelise ranniku ja Mätsküla

Marja AAS

Archaeological investigations on the coast of Pühjäärvi

Arheoloogilised välitööd Pühjäärvi lahtelise ranniku

Margo KORSJA and Martin YULIN

Archaeological investigations in the surroundings of Kärassa

Arheoloogilised välitööd Kärassa ja Kärassa loomas

Andres THAURI and Ülle TAMLA

Archaeological investigations carried out by the University of Tartu

Arheoloogilised välitööd Tartu ülikooli poolt

Julius LÄH and Ülle TAMLA

Archaeological investigations at Lai Street in Tartu

Arheoloogilised välitööd Lai tänaval Tartus

Marja AAS

Excavations on the coast of Pühjäärvi

Kaardjärvi lahtelise ranniku

Marja AAS

Excavations on the coast of Pühjäärvi

Kaardjärvi lahtelise ranniku

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA**

2005

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2006

© 2006 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: Hilisviikingiaegne kõrva- või oimurõngas.
Rekonstruktsioon 2005. a. avastatud Ubina hõbeaardes
sisalduva fragmendi põhjal. Joonistanud Kersti Siitan.
Cover: Earring or temple ornament from Late Viking Age.
Reconstruction based on the fragment from the silver board
of Ubina discovered in 2005. Drawing by Kersti Siitan.

Tagakaas: Tartust Tähtvere tänavalt 2005. a. leitud 15. saj.
haruldase savikannu kild.
Back cover: Fragment of stoneware goblet from the 15th century.
Stray find from Tartu, Tähtvere Street in 2005.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut
Erki Russow
Toomas Tamla
Ülle Tamla
Kalev Uustalu
Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja küllendus:

Jaana Kool

ISSN 1406-3972

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDASEMPLAR

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS ON THE COAST OF SUTU BAY ON SAAREMAA

Kristin ILVES

*Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut (Institute of History,
University of Tallinn), Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti (Estonia)
kristin.ilves@ai.ee*

In July 2004 and 2005 small-scale archaeological investigations were carried out on the southern coast of Saaremaa, on the lands of Sutu village by the Sutu bay, stretching far inland in Püha parish.

The purpose of the investigations was to control the possible presence of a Late Iron Age/Early Middle Age harbour site, indicated by topographical and cultural information. These studies were conducted as a part of the project “Coastal Settlements on Pre-historic and Medieval Saaremaa”, started in 2003 and financed by the Estonian Science Foundation (Grant No. 5432) and the Institute of History.

Within the framework of this project, one of the goals was to locate early harbour sites and other possible sites for landing, and view these in connection with the inland agrarian settlement.

The most remarkable aspect of the cultural landscape on the rear end of Sutu bay (Fig. 1) is the church, situated near the coast. Only ca. 3 km from the contemporary coastline, in the NW direction of the possible

Fig. 1. The cultural landscape on the rear end of Sutu bay.

Joon. 1. Kultuurimaastik Sutu lahe päras.

harbour site, the Püha church is situated. It is one of the oldest stoneworks on Saaremaa, the chorus room was completed presumably already at the end of the 13th century (Pesti & Rikas 1991, 68). Inbetween the territories of the church and the supposed landing site, ca. 1.2 km from both of these, Pia manor household, later Loona (dairy)estate was situated. Now, the Loona-Jaagu farm is located on that spot. Even if the manor is mentioned for the first time as late as in 1551, it is still highly possible that it existed already in more ancient times. For one thing, this is pointed out by the nearby stone-grave, which most likely dates to the Early Iron Age (Mägi 2004a, 4). On the old 17th-18th century maps and partly even today, the possible landing site of Sutu, Pia manor and Püha church are connected with one another by a relatively direct road, located on a straight line of ca. 2.5 km and situated more or less on the same NW-SE course. This situation is considered to be classical for locating Viking Age and Late Iron Age sites for landing and it is a very strong indicator to the supposition that a manor household situated 1-2 km away from landing site has managed and controlled the site and has been a centre on the local level, which also initiated building of a church in the Middle Ages (Mägi 2004b, 143-145). These aspects together with topographical features were decisive in the search for a landing site by the Sutu bay.

Before the archaeological excavations began in July 2004, several surface survey trips were carried out in this territory on the far end of Sutu bay - archaeological inspections were based upon cultural aspects and topographical indicators, especially on the land mass upheaval calculations (see closer Mägi 2004a). The landscape reconnaissance revealed an arc formed area (ca. 120 x 80 m) with an intensive cultural layer in between 1.5-3 m a.m.s.l. detected by trial pits and phosphate analysis, which referred to certain human activity on that spot. With the help of a metal detector, several pieces of slag were discovered that attested to metalworking on this location. Also, one 16th century coin was found during the test pitting of the possible harbour site territory. Still, the character and the dating of the detected site with traces of human activity remained unclear. Considering the rate of shore displacement in Saaremaa, the location in question was suitable for a landing site first and foremost in the end of the Iron Age and in the beginning of the Middle Ages.

In 2004 one excavation trench was opened in the discussed area near the spots where the slag and the coin were detected during the surface survey trips. The trench was situated remotest from the sea, to the outermost edge of the area with cultural layer, on a plateau above the slope. In the trench, with a size of 8 sq. m, well preserved traces of a stone construction were discovered. The construction, of which a length of three meters was uncovered, was built of relatively small

limestones placed edge-wise, facing one another with a distance of up to only 10 cm between. Also, a modest sized, stonelined posthole belonged to this construction (Fig. 2).

Presumably, upright planks were placed in between this stone base and the structure was a frame constructed fence. The stone construction, found during the archaeological excavations in Sutu 2004, that the author of this article interprets as a trace of a former fence fundament, has an

almost identically constructed parallel in Sweden, on the island of Gotland. During the archaeological investigations near Fröjel Viking Age harbour site similar fence remains made from parallel placed small limestones with postholes were discovered at the edge of a graveyard dated 1020/30–1160 (Fig. 3; see closer Carlsson 1998).

Among the find material from the excavation site in 2004, the pieces of slag dominate – all together over 3 kg – which bears witness to former human activity and especially local metalworking. In addition to the evidence of metalworking, small amounts of medieval pottery, animal bone fragments, a couple of iron nails and one round amber bead were found. Concluding from the ceramics and slag, the settlement on the location was dated to no later than 15th–16th century. But the main question of the archaeological investigations – whether the human activity on this site was connected with the assumed nearby harbour site activities – remained unanswered. Had there ever been a site for landing on that spot? Regardless of the suitable topography of the costal zone and of the fact that the site corresponded to the so-called classical situation for locating landing sites, the existence or the absence of the landing site in this spot by Sutu bay was to be tested by the archaeological investigations in 2005.

Fig. 2. The Sutu stone construction made from small edge-wise placed limestones facing one another with a stone-lined posthole.

Joon. 2. Serviti üksteise vastu asetatud väikestest paekividest konstruktsioon ja selle juurde kuuluv postiauk Sutus.

In 2005 three small excavation plots were opened on the Late Iron Age/Early Medieval coast line, placed on the relatively steep slope between 1.5 and 3 m a.m.s.l. This time, in the positioning of plots, it was by far more strictly correlated with the main research question – had there been a place for landing in this area? Therefore, two long and narrow trenches (7×0.5 –1 m and 5×0.5 –1 m, in all 7.75 sq. m) lengthwise and crosswise over the slope and one 1 sq. m big square, 20–45 m from the plot investigated in 2004, were opened on the former water-line. Excavations on the slope had the purpose of determining whether there were or were not any traces of constructions relevant to the process of landing and/or other traces characteristic of landing activities.

Fig. 3. The stone construction from Fröjel, Gotland (Carlsson 1998, 26), identical to the one found in Sutu.

Joon. 3. Sutu kivikonstruktsiooniga identne rajatis Ojamaal Fröjelis (Carlsson 1998, 26).

As a result of the excavations in 2005 certain marks of settlement were asserted. The very scanty archaeological material, however, does not show any signs of sea-related activities. In the trenches opened on the slope on the former waterline, probably, fragments of a nearby limekiln were noted. Most of the find material – small pieces of ceramic, burnt and unburnt animal bone fragments and slag – were discovered from the smallest, 1 sq. m big trial square located in some distance from the long trenches and limekiln ruins. Based on the ceramics found on the slope excavation sites the traces of human activity were dated straightly to the 16th century.

In the case of the discovered area with the cultural layer in the far end of Sutu bay it is possible to talk about a loosely defined coastal settlement only. Still, considering the slag found during the excavations of 2004 and 2005, it can be asserted that in all likelihood, metalworking was common to the location, as indicated by the pottery, during the 16th century. Regrettably, the collected archaeological material did not by any means confirm the site's possible practical connection with the sea and landing activity. A suitable location on the coast together with traces of human activity does not automatically prove that the place has functioned as a landing site, even if all the so-called cultural criteria used as a help for locating places for landing are fulfilled.

References

- Carlsson, D. 1998.** Fröjel Discovery Programme – arkeologisk forskning och historieförmedling i förening. – Gotländskt Arkiv 1998, 17–32.
- Mägi, M. 2004a.** Inspektsioonid Püha kihelkonna Sutu küla oletatavale sadamakohale Saaremaal. (Manuscript in AI.)
- Mägi, M. 2004b.** "...Ships are their main strength." Harbour sites, arable lands and chieftains on Saaremaa. – EAA, 8: 2, 128–162.
- Pesti, O. & Rikas, K. 1991.** Saaremaa ajaloo- ja kultuurimälestised. Kaitstavad mälestised, 2. Parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn.

ARHEOLOOGILISED UURIMISTÖÖD SAAREMAAL SUTU LAHE KALDAL

Kristin ILVES

2004. ja 2005. aastal toimusid väikesemahulised arheoloogilised välitööd Saaremaa lõunaosas end. Sutu küla maadel (end. Püha khk.) kaugele sisemaale lõikuva Sutu lahe ääres kontrollimaks topograafiliste ja kultuuriliste näitajate poolest sobivat hilisrauaaegset/varakeskaegset oletatavat sadamakohta. Tööd tehti 2003. aastal alanud uurimisprojekti "Saaremaa rannasustus muinas- ja keskajal (1500 eKr – 1500 pKr)" raames. Selle projekti eesmärk on varaste sadamakohtade ja teiste võimalike randumiskohtade lokaliseerimine ja nendega seotud agraarsete asustusüksuste väljaselgitamine.

Sutu lahe pära kultuurmaastiku (joon. 1) tähelepanuväärsem objekt on rannikulähedane Püha kirik, mis kuulub Saaremaa vanimate kivichitiste hulka. Tänapäevasesest rannajoonest u. 3 km kaugusel ja arvatavast sadamakohast kirde suunas paikneva kiriku kooriruum valmis ilmselt 13. sajandi lõpus. Kiriku ja oletatava randumiskoha vahelisele alale, mõlemast u. 1,2 km kaugusele jääb Pia mõisaase, hilisem Loona (karja)mõis. Praegu asub sellel kohal Loona-Jaagu talu. Kuigi Pia mõisat mainitakse esmakordselt alles 1551. aastal, on tõenäoline, et see eksisteeris juba muinasajal. Muuhulgas osutab sellele võimalusele läheduses paiknev ja tõenäoliselt nooremasse rauaega kuuluv kivilalme. 17. ja 18. sajandist pärinevatel kaartidel (ning osalt veel tänapäevalgi) on u. 2,5 km pikkusel joonel asuvad Sutu arvatav randumiskoht, Pia mõisaase ja Püha kirik ühendatud otseteega. Viikingi- ja hilisrauaaegsete randumiskohtade lokaliseerimisel peetakse sellist situatsiooni n-ö klassikaliseks ja tugevaks indikaatoriks oletusele, et sadamakohast 1–2 km kaugusel paiknenud suurtalu või muinasmõis haldas sadamat ja oli lokaalne keskus, mille toetusel rajati keskajal ka kirik. Need asjaolud koos sobiva topograafilise situatsiooniga said määravaks sadamakoha otsingutel Sutu lahe päras.

Arheoloogilisele kaevamisele eelnesid maastikuinspeksioonid, kus kaugele sisemaale lõikuva Sutu lahe äärse sadamakoha otsingul arvestati nii paikkonna kultuuripärandit kui ka topograafilisi näitajaid. Maastikuluurega kogutud informatsiooni, sh. šurfide ja fosfaadiproovide analüüsi tulemuste põhjal joonistus välja u. 120 × 80 m suurune poolkaarekujuline ala omaaegsel rannikul, kus intensiivne kultuurikiht osutas inimtegevusele ning metalliotsijaga avastatud šlakitükid viitasid kohapeal toimunud sepatööle. Prooviaukude kaevamisel leiti oletatava sadamakoha territooriumilt üks 16. sajandi münt. Ometigi jäi inimtegevuse jälgedega koha iseloom ja dateering ebaselgeks. Otsustades samakõrgusjoonte põhjal oli kõnealune paik sadamakohaks sobiv eelkõige rauaaja lõpul ja keskaja algul.

2004. aastal rajati uurimiskaevand piirkonda, kus maastikuluurega oli avastatud šlakitükke ja münt. Kultuurkihi alla ala merest kaugemale jääval nõlvakupealsel serval avatud 8 m² suurusest kaevandist avastati hästi säilinud kivikonstruktsiooni jäänused: 3 m pikkuselt paljandunud konstruktsioon oli ehitatud serviti üksteise vastu asetatud suhteliselt väikestest paekividest, mille vahel oli kuni 10 cm laiune tühimik. Sama konstruktsiooni juurde kuulus ka tagasihoidlike mõõtmetega postiauk (joon. 2). Arvatavasti paiknesid selliselt asetatud kivide vahel püstised plangud ja ehitis ise oli raamkonstruktsioonis tärn. Sutu lahe päras arheoloogiliste uurimistöödega avastatud kivikonstruktsioonile, mida siinkirjutaja tõlgendab kui jäänust kunagisest tarast, leidub peaaegu identne vaste Ojamaal Frøjelist avastatud viikingiaegse sadamakoha läheduses, kus selline tärn piiras ajavahemikku 1020/30–1160 dateeritud kalmistut (joon. 3).

2004. aastal avastatud leiud, mille seas domineerivad šlakitükid, kinnitavad kohapealset inimtegevust ja eelkõige sepatööd. Lisaks rikastusšlakile (kokku üle 3 kg), leiti erinevat tüüpi keskaegset ke-

raamikat, loomaluude kilde, paar raudnaela ja üks ümmargune merevaigust helmes. Otsustades keraamika ja sepašlaki järgi ei ole siinne asustus hilisem 15./16. sajandist. Siiski jäid vastamata arheoloogiliste uurimistööde peaküsimus, kas selle koha asustustegevus on seotud sealsamas asuda võinud sadamakohaga, kas selles kohas üldse asus mõni randumispaik? Hoolimata randla sobivast topograafiast ja koha vastavusest randumiskohtade n-ö klassikalise situatsiooniga, pidi viimast selgitama 2005. aasta uurimistöö.

2005. aastal tehti kolm väikest proovikaevandit hilisrauaaegsele/keskaegsele rannajoonele, tänapäeval +1,5 m ja +3 m samajoonte vahemikus asuvale nõlvale. Kaevandite asukoha valikul arvestati uurimistöö peaküsimust – kas selles kohas on olnud randumiskoht? Seetõttu avati kaks tranšeed ($7 \times 0,5$ – 1 m ja $5 \times 0,5$ – 1 m, kokku $7,75 \text{ m}^2$) piki ja risti nõlva ning üks ruutmeetri suurune prooviauk kunagisel veepiiril, 20–45 m kaugusel 2004. aasta kaevandist. Nõlvale rajatud kaevanditega tahtsime selgitada võimaliku randumisega seotud kaldarajatiste ja/või randumisega seonduvate muude märkide olemasolu või puudumist.

Vähese arheoloogilise ainese põhjal avastati ka nõlvakul asustusjälgi, kuid need ei osutanud mitte mingil moel merele suunatud tegevusele, tranšeedes täheldati hoopis jälgi ilmselt kaevandite vahetus läheduses paiknenud lubjapõletusahjust. Valdav osa leiumaterjalist – pisikesed potikillud, põlenud ja põlemata loomaluud ning šlakk – saadi 1 m^2 suurusest prooviaugust, mis asus tranšeedest ja lubjapõletusahju varemeist mõnevõrra eemal. Nõlvakul avastatud kultuurikiht dateeriti keraamika põhjal 16. sajandisse.

Sutu lahe pülas avastatud kultuurikihiga ala saab seostada mereäärse asustusega. Arvestades märkimisväärse sepašlaki kogusega 2004. aasta ja vähemal määral ka 2005. aasta kaevanditest, võib väita, et kõnealuses piirkonnas tehti sepatööd. Otsustades keraamika põhjal toimus see 16. sajandil. Paraku ei kinnitanud arheoloogiline materjal selle koha võimalikku seotust mere ja randumisega. Üksnes paiknemine rannikul ja asustusjälgede olemasolu ei tee kohast veel automaatselt randumiskohta, isegi juhul kui nn. kultuurilised kriteeriumid, mis on kasutatavad randumiskohtade lokaliseerimise abina, on täidetud.